

SBORNÍK

ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI

ROČNÍK 1991 ● ČÍSLO 2 ● SVAZEK 96

PETR JEHLIČKA, LUDEK SÝKORA

STABILITA REGIONÁLNÍ PODPORY TRADIČNÍCH POLITICKÝCH STRAN V ČESKÝCH ZEMÍCH (1920—1990)

P. Jehlička, L. Sýkora: *The Stability of Regional Suffrage for Traditional Parties in the Czech Lands (1920—1990)*. — Sborník ČGS, 96, 2, p. 81—95 [1991]. — The paper deals with the appraisal of the space and time suffrage stability of four traditional political parties — the People's Party, the Socialist Party, the Social Democratic Party and the Communist Party. The evaluation demonstrates connections between voting patterns in 1920—1946 and the spatial differentiation of 1990 election results.

KEY WORDS: geography of elections, voting patterns, space and time stability, traditional parties.

Nápadná podobnost územní diferenciaci volební podpory některých tradičních politických stran v České republice ve volbách do Federálního shromáždění v roce 1990 s výsledky voleb do poslanecké sněmovny Národního shromáždění v letech 1925 a 1935 (viz Atlas československých dějin, 1) nás přivedla k domněnce, že ani více než čtyři desítky let trvající období nedemokratického vývoje v naší vlasti nemuselo znamenat výrazné narušení regionální rozmanitosti kulturního a sociálního klimatu, odrážejícího se v tradiční volební orientaci obyvatelstva jednotlivých oblastí Čech, Moravy a české části Slezska. V našich sledováních zaměřených na vývoj a stabilitu volební podpory politických stran vycházíme především z podchycení územní diferenciaci volební podpory. Cílem hodnocení je ukázat souvislost mezi výsledky voleb do Federálního shromáždění 1990 a volbami do poslanecké sněmovny Národního shromáždění v letech 1920—1946. Hledaný vztah potvrzující stabilitu specifického kulturního a sociálního prostředí, do jisté míry podmiňujícího politickou orientaci obyvatelstva některých oblastí českých zemí, je sledován na příkladu volební podpory čtyř politických stran: Československé strany lidové (ČSL), Československé strany socialistické (ČSS), Československé sociální demokracie (ČSSD) a Komunistické strany Československa (KSČ), které byly součástí politické scény na území dnešní České republiky v celém sledovaném období.

Vstupní pohled na analyzované politické strany

Vstupní data, ze kterých jsme v našem hodnocení vycházeli, jsou volební výsledky čtyř uvedených tradičních politických stran ve volbách do poslanecké sněmovny Národního shromáždění v letech 1920, 1925, 1929, 1935, 1946 a do obou sněmoven Federálního shromáždění v roce 1990. Proč výše uvedené politické strany považujeme za tradiční a proč se staly předmětem našeho sledování? Kandidovaly ve všech svobodných volbách od vzniku československého státu. Tři z těchto čtyř stran (kromě sociální demokracie) legálně existovaly i během komunistické éry v Československu. Výběr je striktně omezen účastí ve volbách roku 1946, kdy na základě Košického vládního programu byla v českých zemích politická činnost povolena pouze čtyřem uvedeným stranám sdruženým v Národní frontě. Tím byla z politického spektra vyloučena například Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu (tzv. agrární strana), která v roce 1925 získala na území českých zemí nejvyšší počet hlasů a za první republiky byla jedním z pilířů budování československého státu. Vzhledem ke skutečnosti, že žádnou ze stran, které se zúčastnily voleb v roce 1990, nelze označit za nástupkyni této vlivné politické síly meziválečného Československa, není agrární strana součástí našeho sledování. Na tomto místě se nemůžeme nezmínit o Sudetsko-německé straně, která se po zákazu Německé národně-socialistické strany dělnické (DNSAP) na podzim roku 1933 postavila do čela německého nacionálního proudu v Československu. Ve volbách 1935 došlo k základní změně ve struktuře německého politického tábora, kdy nacionální proud reprezentovaný Sudetsko-německou stranou získal většinovou 63% volební podporu obyvatel německé národnosti (Olivo-ová, 13) a Henleinova strana se tak stala nejsilnější politickou stranou v republice. Vzhledem k vysídlení obyvatelstva německé národnosti po 2. světové válce a ke krátkému výjimečnému období, ve kterém byla Sudetsko-německá strana součástí naší politické scény, není předmětem analýzy. Ostatní politické síly, které působily v českých zemích mezi světovými válkami, nedosahovaly výraznějších volebních výsledků, a rovněž mezi stranami a hnutími, které kandidovaly ve volbách 1990, nena-
 lezneme jejich potenciální nástupce. Hodnocení časoprostorové stability volební podpory tudíž z výše uvedených důvodů nezahrnuje celé politické spektrum. Přehled „vítězných“ stran, tj. stran, které v českých zemích získaly nejvyšší volební podporu ve sledovaných volbách, přináší tabulka č. 1.

Tab. 1 — Vítězné strany ve volbách 1920—1990 (v českých zemích)

termín voleb	vítězná strana
18. 4. 1920	Československá sociálně-demokratická strana dělnická
15. 11. 1925	Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu
27. 10. 1929	Československá sociálně-demokratická strana dělnická
19. 5. 1935	Sudetsko-německá strana
26. 5. 1946	Komunistická strana Československa
8.—9. 6. 1990	Občanské fórum

Vybrané čtyři strany se zúčastnily všech šesti námi sledovaných voleb, s výjimkou komunistické strany, která nezasáhla do prvních voleb v roce 1920, neboť byla založena až roku 1921. Vzhledem k nepřetržité účasti v pěti následujících volbách, vítězství v roce 1946 a druhému místu za Občanským fórem ve volbách roku 1990 je do analýzy zahrnuta. Československá strana lidová kandidovala ve volbách 1990 v koalici Křesťansko demokratická unie. Vzhledem k naprosté početní převaze členské základny ČSL v rámci koalice se domníváme, že volební výsledky KDU dostatečně odrážejí územní diferenciaci volební podpory ČSL. Z formálního hlediska je nezbytné rovněž poznamenat, že Československá strana socialistická používala ve volbách 1929 a 1946 název Československá strana národně-socialistická a Československá sociálně-demokratická strana dělnická kandidovala v roce 1946 pod názvem Československá sociální demokracie a ve volbách 1990 jako Sociální demokracie.

Váhu sledovaných stran v politickém spektru českých zemí přibližuje tabulka č. 2, která uvádí, jakou část platných hlasů na sebe strany vázaly v jednotlivých volbách. Na první pohled je zřetelná jistá stabilita podílu lidovců, socialistů, sociálních demokratů a komunistů na prvorepublikové politické scéně. Vnější podmíněnosti deformující politickou škálu v roce 1946 a zcela nové podmínky, v nichž se formovaly strany a hnutí kandidující v roce 1990, způsobují značné výkyvy, neboť v roce 1946 sledované strany představovaly 100 % politické scény a ve volbách 1990 získali socialisté a sociální demokraté nižší podíl hlasů (viz obr. 1), než se očekávalo od tradičních politických stran. Volební vý-

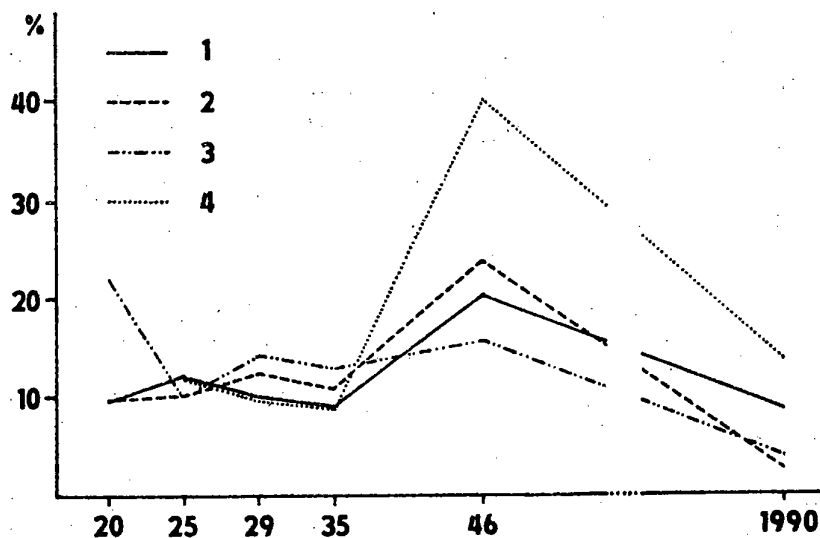
Tab. 2 — Podíl hlasů sledovaných stran na celkovém počtu platných hlasů

rok voleb:	1920	1925	1929	1935	1946	1990
% hlasů:	41,5*	44,8	46,7	42,0	99,7**	29,2

Poznámky:

* bez KSČ

** 0,3% tzv. prázdných lístků, které se započítávaly jako platné hlasy

Obr. 1 — Vývoj relativních volebních zisků. 1 — ČSL (KDU); 2 — ČSNS (ČSS); 3 — ČSSD; 4 — KSČ.

sledek v roce 1990 je však podmíněn vysokým ziskem Občanského fóra (52,5 %). Rozsah voličské základny sledovaných stran však i přes naznačenou proměnlivost zaručuje dostatečnou vypovídací schopnost.

Základními územními jednotkami sledování územní diferenciací volební podpory jsou soudní okresy (pro volby 1920—1946) a okresy (1990) v administrativním vymezení odpovídajícím stavu v okamžiku konání příslušných voleb. Přepočítání na jednotně vymezenou soustavu územních jednotek nebylo provedeno, neboť nám jde o zachycení autentického stavu z jednotlivých voleb, a rovněž metodický postup srovnání vývoje volební podpory nevyžaduje přepočítání na jednotné územní členění.

Analýza územní stability volební podpory

Hodnocení volební podpory vybraných politických stran má do jisté míry potvrdit či popřít vstupní hypotézu sledování: propast několika desetiletí mezi volbami 1990 a posledními předchozími, které lze považovat za svobodné (1946), tj. období, v němž koncepce uniformního pohledu na svět („vědecký světový názor“) potlačovala specifické názory určitých skupin lidí, nesmazala lokální kulturně sociální klima některých oblastí, které je základem pro zachování určité kontinuity volební podpory tradičních politických stran v českých zemích.

Metodika vlastní analýzy vychází ze zachycení intenzity volební podpory jednotlivých stran v příslušných územních jednotkách, na jehož základě jsou vymezovány oblasti, v nichž strany dosahují určité úrovně volební podpory. Tyto oblasti, které představují koncentraci 50 % z celkového počtu hlasů získaných stranou v daných volbách, nazýváme *území volební podpory* politických stran.

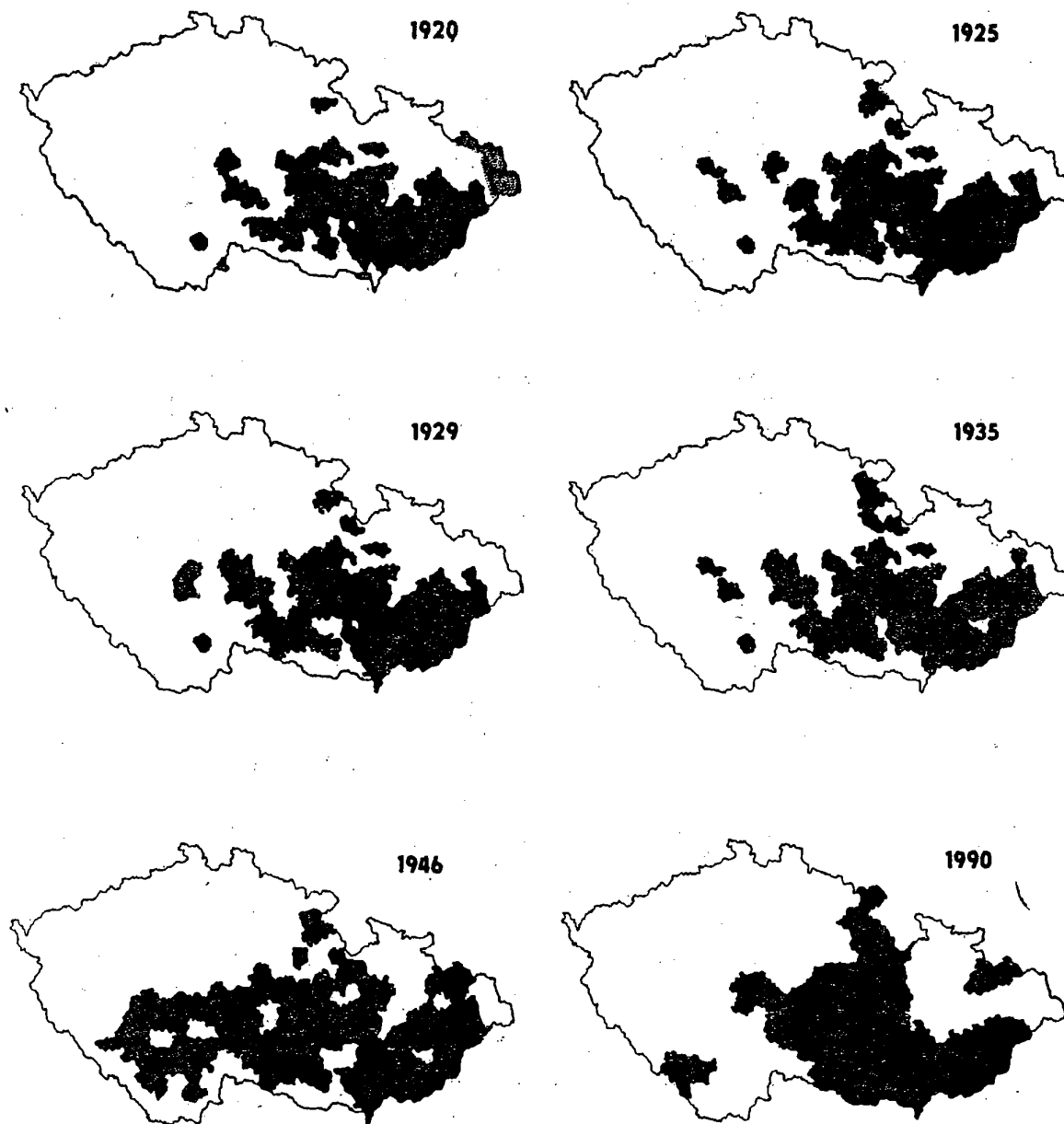
Pro každou politickou stranu a každé volby jsou okresy sestupně seřazeny podle relativní hodnoty volební podpory (podíl získaných hlasů). Podle této řady, vyjadřující pokles intenzity volební podpory, jsou načítány absolutní počty hlasů až do výše 50 % z celkového počtu hlasů získaných stranou v českých zemích. Okresy spadající do 50% limitu jsou pak označeny za *území volební podpory* politických stran. Jako příklad uvádíme na obr. 2 *území volební podpory* ČSL.

Další postup sleduje vymezení oblastí, v nichž daná strana vykazala volební podporu, definovanou výše uvedeným způsobem, ve všech sledovaných volbách. Jsou to vlastně *území stabilní volební podpory* politických stran, tj. oblastí, v nichž tradiční sociální a kulturní klima určitým způsobem determinuje orientaci na politické síly, které se svou programovou linií nejvíce přibližují nebo naopak z daného prostředí vycházejí.

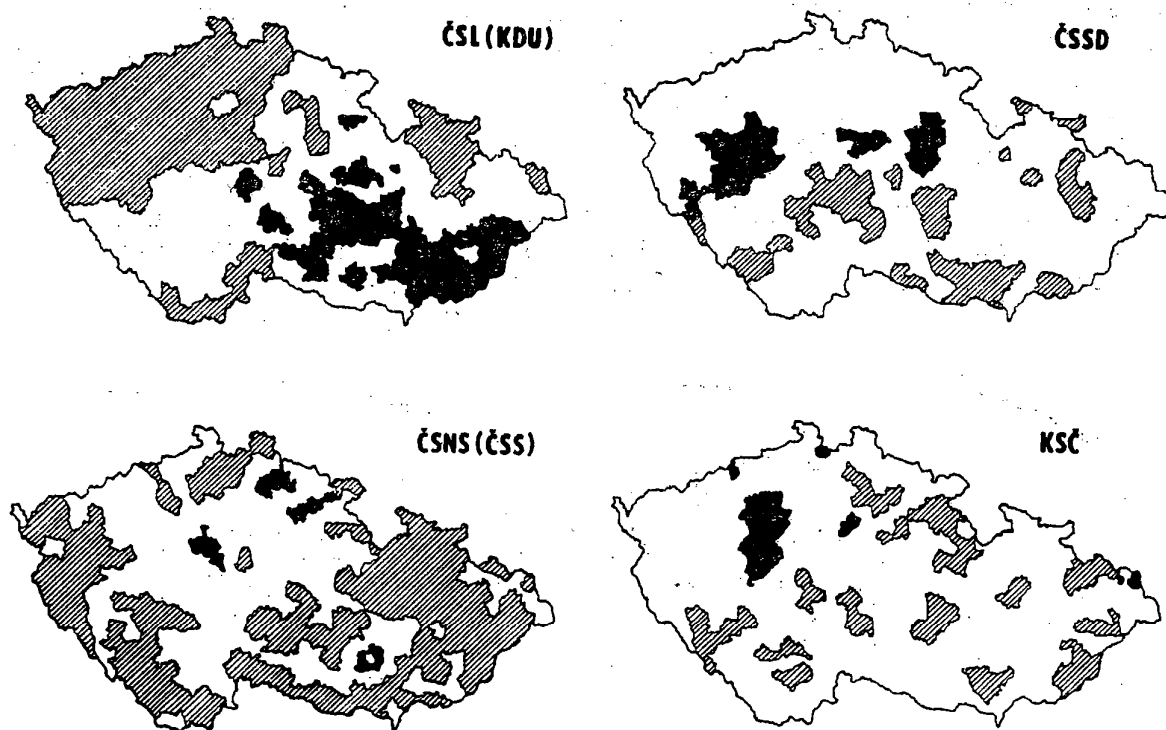
Území stabilní volební podpory, vzniklá v podstatě průnikem (či překrytím) *území volební podpory* politických stran, představující regionální „jádra“ politických sil, jsou zobrazena na obr. 3. Tato „jádra“ nemusí být složena z celistvých územně správních jednotek, neboť vznikla překrytím okresů a soudních okresů, které nejsou vzájemně skladebnými územními jednotkami, nehledě navíc na územní změny ve vymezení samotných soudních okresů. Na obr. 3 jsou dále označena (šrafováním) *území*, ve kterých ani v jedné ze sledovaných voleb strany nezískaly

volební podporu alespoň se rovnající republikovému průměru. Neboli jde o regiony, v nichž obyvatelstvo danou stranu tradičně nepodporuje.

Sledujme vývoj regionální podpory jednotlivých stran v letech 1920 až 1946 a porovnejme stav s výsledky voleb do Federálního shromáždění v červnu 1990. Hodnocení volební podpory jednotlivých stran vychází z výše uvedeného metodického postupu. Jádrová území představující regiony s rozhodující intenzitou volební podpory určitých stran nesmí být tudíž ztotožňovány s jiným pojetím volební analýzy, které představuje vymezení oblastí, v nichž dané strany zvítězily.

Obr. 2 — Území volební podpory Československé strany lidové v parlamentních volbách. (Tečkováním vyznačeno území vyloučené z prvních voleb do Národního shromáždění v roce 1920.)

Obr. 3 — Území stabilní volební podpory (značeno černě) a území, v nichž strany ani v jedné ze sledovaných voleb nedosáhly alespoň průměrného výsledku (značeno šrafováním).

V podstatě celé území jižní Moravy můžeme označit za území stabilní volební podpory *Československé strany lidové (Křesťansko-demokratické unie)*. Mezi prvními deseti okresy s nejvyšší volební podporou (v relativním vyjádření) této strany ve volbách 1920—1946 se vždy objevují soudní okresy Valašské Klobouky, Uherský Brod, Strážnice, Klobouky a Velké Meziříčí. Uvedená území zůstala jádrem podpory ČSL i ve volbách 1990, vždyť okresy Zlín, Uherské Hradiště, Hodonín a Žďár nad Sázavou patří do oblastí nejvyšší koncentrace hlasů pro ČSL. Slovácko a moravskou stranu Českomoravské vrchoviny můžeme pak označit za jaderná území volební podpory této strany. Z kontextu oblasti jižní Moravy, kde tradičně strana získávala rozhodující část svých hlasů, se vymyká město Brno, což potvrzují i poslední volební výsledky. Slabší pozice měla ČSL i v jihomoravském pohraničí, což však bylo v meziválečném období podmíněno vysokým procentem obyvatelstva německé národnosti (viz obr. 4) s odlišnou politickou orientací. V období po 2. světové válce zde získala volební podporu, stejně jako ve všech ostatních vysídlených oblastech, Komunistická strana Československa. Specifickým případem je soudní okres Zlín, kde v roce 1935 získala prvenství Československá strana národně-socialistická a který se jeví jako ostrov odlišné politické orientace v „moři hlasů“ pro Československou stranu lidovou. Do území tradiční volební podpory ve všech letech zasahuje klín průmyslovějšího Prostějovska a Olomoucka, kde vysoký podíl dělnictva znamenal orientaci k sociální demokracii. Pokud z jihomoravské oblasti vyčleníme hlavní industriální centra, která zároveň představují jádra

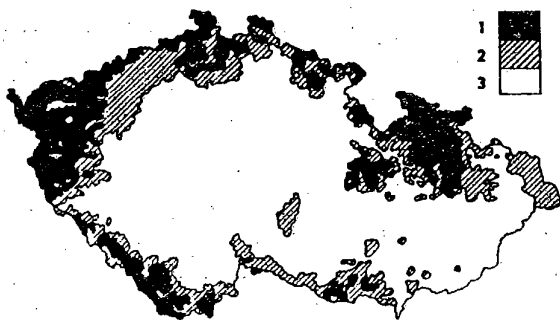
sídelních aglomerací, zbylé torzo vyznačující se venkovským osídlením a vyšším procentem ekonomicky aktivního obyvatelstva v primárním sektoru je regionem, v němž žije typický volič Československé strany lidové.

Československá strana socialistická (ČSS) je stabilně podporována voliči ve dvou oblastech ve východních Čechách (soudní okresy Železný Brod, Turnov, Semily, Vysoké nad Jizerou, Jilemnice a Úpice, Hořice, Dvůr Králové nad Labem) a dále v Praze a jejím těsném zázemí (zejména Říčany). Uvedené regiony doplňuje mikroregion města Brna, který je jediným stabilním ostrůvkem strany v morávských krajích, kde Československá strana národně-socialistická jinak neměla výraznější volební podporu. V letech 1920—1946 se podobnou lokalitou jevil i soudní okres Zlín, kde v roce 1935 byla ČSS dokonce stranou vítěznou. V pozadí uvedeného specifického případu zde stál jednak příliv odborníků z velkých měst Brna a Prahy do rozvíjejícího se Baťova průmyslového komplexu, jednak značný vliv místního zástupce v Národním shromáždění za národní socialisty, poslance Bartoše. Rovněž je možný vliv tzv. dělnické aristokracie, dělníků s určitým postavením a slušným životním standardem, kteří dali hlas straně s pověstí „lepších lidí“.

Československá strana socialistická je z hlediska územního především stranou českou a zejména pak středočeskou a východočeskou s moravskou enklávou představovanou městem Brnem a jeho okolím. Od voleb 1925 se jako území volební podpory ČSS pravidelně objevuje i město Plzeň se svým bližším zázemím. Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem a k tomu, že ve volbách 1990 získala ČSS nejvyšší podíl hlasů v Praze, Brně, Plzni a Hradci Králové, můžeme konstatovat, že strana je nejvíce podporována zejména ve velkých městech a hustěji osídlených oblastech.

Československou sociální demokracii provázely z územního hlediska významné přesuny jádrových území nejintenzivnější volební podpory. Tyto přesuny se vztahují ke dvěma významným časovým horizontům. Prvním je vznik Komunistické strany Československa v roce 1921 a následné rozštěpení voličské základny sociální demokracie. V územním průmětu se rozdělení projevilo ostrým rozříznutím plzeňsko-pražské oblasti, kam se soustředila značná část volební podpory sociální demokracie v roce 1920, na severovýchodní komunistické jádro v okresech Slaný, Kladno, Unhošť, Praha-západ a na jihozápadní oblast širšího zázemí Plzně a Rokycan, kde našla velmi silnou oporu Československá strana sociálně-demokratická dělnická. Soudní okresy Zbiroh, Rokycany a Přeštice, které patřily mezi prvních deset s nejintenzivnější podporou v roce 1920, se rozšířily o Blovice, Plzeň, Březnici a Nepomuk; jejich jména můžeme v letech 1925—1935 nalézt vždy mezi prvními deseti soudními okresy s nejvyšším procentem hlasů pro Československou sociálně-demokratickou stranu dělnickou.

Druhá významná změna přišla s poválečným vývojem a odsunem Němců z pohraničí. Ve vysídlených oblastech ve volbách 1946 jednoznačně dominovala Komunistická strana Československa a Československá sociální demokracie. Prvních pět okresů, ve kterých ČSSD dosáhla nejlepších výsledků, tj. Vrbno, Bílovec, Teplice-Šanov, Bochov a Hora sv. Kateřiny, jsou území, kde původně žilo především obyvatelstvo německé národnosti (viz obr. 4). Výraznými posuny jsou poznamenány i volební výsledky z roku 1990, kdy Sociální demokracie ztratila

Obr. 4 — Podíl obyvatelstva české národnosti (1930). 1 — do 5 %, 2 — 5—95 %, 3 — více než 95 %. (Podle Atlasu republiky Československé, 2.)

Obr. 5 — Podíl obyvatel bez vyznání (1930): 10—50 %. (Podle Atlasu republiky Československé, 2.)

své pozice v moravských krajích, tradičně zakotvené na Prostějovsku, Olomoucku, Blanensku a na území soudních okresů Příbor, Místek, Frenštát pod Radhoštěm, Klimkovice, Ostrava a Blávec. Těžiště volební podpory se pak přesunulo do pánevních okresů Severočeského kraje a do tradiční, i když méně výrazné než plzeňské, oblasti východočeských okresů Hradec Králové, Pardubice a Chrudim.

Z hlediska vývoje územního rozložení volební podpory *Komunistické strany Československa* je charakteristickým rysem poválečná expanze (volby 1946) z tradičního Kladenska do celého pohraničí do té doby obývaného Němci. Zmíněný radikální zvrát v územním rozložení volební podpory ve volbách 1946 lze nejlépe dokumentovat výčtem prvních 10 soudních okresů v tomto roce: Ústěk, Přimda, Poběžovice, Doupov, Benešov nad Ploučnicí, Nová Bystrice, Bečov nad Teplou, Dubá, Volary, Tachov. Z předválečných výrazně komunistických okresů se nejvýše umístil Slaný, a to až na 37. místě. Ve volbách v roce 1990 se projevil především návrat nejvýraznější podpory na tradiční Kladensko (dnes okres Kladno, dříve s. o. Kladno, Unhošť, Slaný), Lounsko, Rakovnicko a Berounsko. V některých dosídlených oblastech však přetrvala poválečná přízeň voličů pro KSČ, např. v okrese Litoměřice, kde dnes leží dřívější s. o. Ústěk nebo v okrese Tachov, který zahrnuje s. o. Tachov a Přimda.

V tomto hodnocení nelze pominout fakt, že komunistická strana se zúčastnila až druhých voleb do poslanecké sněmovny Národního shromáždění v roce 1925. Vstup KSČ na politickou scénu se z hlediska územního projevil rozdělením oblasti původně masové podpory sociální demokracie ve volbách roku 1920. Značná část tohoto území (Kladensko v širším vymezení) se stala kmenovou oblastí KSČ a zůstala jí i ve všech následujících volbách, s výjimkou roku 1946, jak již bylo uvedeno. Přesto Kladensko patřilo i v roce 1946 k oblastem volební podpory strany, a proto se v našem hodnocení objevuje jako její nejdůležitější volební základna určená těmito soudními okresy: Libochovice, Louny, Slaný, Velvary, Nové Strašecí, Kladno, Unhošť, Křivoklát, Beroun, Hořovice. Druhou významnou oblastí je Ostravsko (s. o. Slezská Ostrava a Karviná). Drobné regiony stabilní volební podpory KSČ představují území bývalých soudních okresů Nymburk, Cvikov a Horní Litvínov.

Analýza koncentrace volební podpory

V následující kapitole se pokusíme pomocí jednoduchých koncentračních měř charakterizovat, na jak velkém území získaly strany v jednotlivých volbách určitou poměrnou část hlasů. Na základě zjištěných skutečností pak můžeme usuzovat, zda jsou voliči dané strany koncentrováni spíše v městských a silně osídlených oblastech, či zda hlavní volební podporu získává strana především u obyvatel méně osídleného venkova či pohraničí. Územní koncentrace volební podpory je rovněž významně podmíněna úspěšností, s jakou jednotlivé strany dovedou ve svých klíčových oblastech získat hlasy z celkového počtu voličů. Tuto doplňující informaci k míře územní koncentrace přináší míra úspěšnosti, vyjadřující relaci mezi počtem hlasů získaných určitou stranou a celkovým počtem platných hlasů. Uvedené charakteristiky umožňují kvantitativně popsat některé skutečnosti, které byly již naznačeny v předcházející kapitole. Zejména jde o vztah mezi určitou relativně vyjádřenou částí voličské základny a rozlohou území, na kterém se nachází. Analýza nám umožní popsat rozdíly mezi voličskými základnami jednotlivých stran z hlediska územní koncentrace a vyhodnotit jejich vývoj.

Konstrukce míry územní koncentrace a míry úspěšnosti je vztažena ke třem úrovním rozsahu voličské základny (25 %, 50 % a 75 % z celkového počtu získaných hlasů). Stejně jako v předchozí analýze územní stability volební podpory jsou okresy sestupně seřazeny podle procenta volební podpory dané strany v příslušných volbách. Kumulované hodnotě absolutního počtu hlasů pro danou stranu rovnající se 25 %, 50 % a 75 % z celkového počtu získaných hlasů odpovídá určitá hodnota vyjadřující: a) rozlohu území, na němž bylo dosaženo těchto úrovní volební podpory (procentní podíl z rozlohy České republiky); b) relativně vyjádřená část z celkového počtu platných hlasů, která byla odevzdána v daném území. Z těchto hodnot, které si označíme „A“ a „B“, jsou vy počítány míry územní koncentrace a míry volební úspěšnosti podle vztahů:

$$\begin{aligned} \text{Muk} &= x / A \\ \text{Mvu} &= x / B, \text{ kde} \end{aligned}$$

Muk ... míra územní koncentrace

Mvu ... míra volební úspěšnosti

x ... = 25, 50 nebo 75 podle úrovně volební základny.

Míra územní koncentrace vyjadřuje, kolikrát více voličů připadá na jednotku rozlohy na dané úrovni hodnocení, než je průměrná hodnota v České republice. Vysoké hodnoty, které vykazuje například Československá strana socialistická, znamenají, že v území, kde získává strana 25 %, 50 %, či 75 % hlasů, je i značně vysoká hustota jejich voličů. Pochopitelně největší územní koncentrace voličů dané strany je v jádrovém území volební podpory (25 %), a na vyšších hladinách pak míra klesá k hodnotě 1, která znamená republikový průměr. Paradoxně se pak jeví hodnoty vyjadřující územní koncentraci voličů Komunistické strany Československa v letech 1946 a 1990, kdy 50 % hlasů získala strana sice v oblastech s vysokou intenzitou podpory (viz způsob vymezení 25%, 50% a 75% úrovně), ale s nižší hustotou voličů než byl republiko-

vý průměr. Hodnoty míry volební úspěšnosti vyjadřují, kolikrát vyšší procento hlasů než je republikový průměr dané strany, získá strana v oblastech s koncentrací 25 %, 50 % a 75 % své volební podpory. Míra volební úspěšnosti nemůže dosáhnout nižších hodnot než je 1 (pro 100 proc. volební základy), neboť územní jednotky, z nichž jsou odvozeny jednotlivé úrovně koncentrace hlasů, jsou sestupně seřazeny právě podle intenzity volební podpory. Míra volební úspěšnosti více či méně podmiňuje hodnoty míry územní koncentrace. Proto jsme se míru územní koncentrace pokusili očistit od vlivu volební úspěšnosti. Čistá míra územní koncentrace ($\text{ČMuk} = \text{Muk} / \text{Mvu}$) vyjadřuje v jakém prostředí (z hlediska hustoty voličů) získala strana 25 %, 50 % a 75 % voličské základny. Hodnoty vyšší než 1 signalizují lokalizaci v městských a hustěji osídlených regionech, zatímco hodnoty nižší než 1 odpovídají řidšímu osídlení venkova, pohraničí a periférií. Vypočtené hodnoty koncentračních měr přináší tabulka č. 3.

Tab. 3 — Míry územní koncentrace a míra volební úspěšnosti

I.: 25% volební základna

A: Míra územní koncentrace					B: Míra volební úspěšnosti					C: Čistá míra koncentrace				
rok	ČSL	ČSS	ČSSD	KSČ	rok	ČSL	ČSS	ČSSD	KSČ	rok	ČSL	ČSS	ČSSD	KSČ
1920	2.79	4.02	2.67		1920	3.88	2.69	2.29		1920	0.72	1.50	1.17	
1925	2.27	12.38	2.98	3.17	1925	3.19	2.58	3.15	2.52	1925	0.71	4.80	0.95	1.26
1929	2.39	8.59	2.66	3.67	1929	3.36	2.29	2.56	2.52	1929	0.71	3.76	1.04	1.46
1935	2.18	6.54	2.17	3.54	1935	3.19	2.08	2.25	2.68	1935	0.68	3.15	0.97	1.32
1946	1.48	5.24	1.54	0.80	1946	1.93	1.41	1.43	1.39	1946	0.77	3.71	1.07	0.58
1990	1.60	39.68	2.00	1.23	1990	1.93	2.10	1.72	1.26	1990	0.83	18.90	1.16	0.98

II.: 50% volební základna

A: Míra územní koncentrace					B: Míra volební úspěšnosti					C: Čistá míra koncentrace				
rok	ČSL	ČSS	ČSSD	KSČ	rok	ČSL	ČSS	ČSSD	KSČ	rok	ČSL	ČSS	ČSSD	KSČ
1920	2.03	3.76	1.92		1920	3.12	2.38	1.91		1920	0.72	1.58	1.00	
1925	1.96	3.52	2.35	3.03	1925	2.65	2.21	2.35	1.89	1925	0.74	1.59	1.00	1.60
1929	1.93	4.23	1.93	2.25	1929	2.74	2.05	2.04	1.91	1929	0.70	2.06	0.95	1.18
1935	1.87	3.99	1.75	3.25	1935	2.62	1.93	1.80	1.94	1935	0.72	2.07	0.97	1.68
1946	1.28	2.58	1.21	0.91	1946	1.63	1.28	1.26	1.22	1946	0.78	2.02	0.96	0.74
1990	1.41	3.60	1.24	0.95	1990	1.63	1.63	1.43	1.16	1990	0.87	2.21	0.87	0.82

III.: 75% volební základna

A: Míra územní koncentrace					B: Míra volební úspěšnosti					C: Čistá míra koncentrace				
rok	ČSL	ČSS	ČSSD	KSČ	rok	ČSL	ČSS	ČSSD	KSČ	rok	ČSL	ČSS	ČSSD	KSČ
1920	1.90	2.61	1.81		1920	2.38	1.96	1.60		1920	0.80	1.33	1.13	
1925	1.72	2.43	1.96	2.03	1925	2.09	1.78	1.74	1.53	1925	0.82	1.36	1.13	1.33
1929	1.69	2.39	1.83	2.09	1929	2.13	1.73	1.62	1.51	1929	0.79	1.38	1.13	1.38
1935	1.75	2.26	1.81	2.22	1935	2.46	1.61	1.50	1.56	1935	0.71	1.41	1.20	1.42
1946	1.22	1.65	1.39	1.04	1946	1.35	1.16	1.14	1.11	1946	0.81	1.43	1.22	0.93
1990	1.12	1.59	1.47	0.89	1990	1.34	1.31	1.29	1.08	1990	0.84	1.21	1.14	0.82

Uvedené míry jsou v podstatě ukazatelé heterogenity jak územní koncentrace, tak volební úspěšnosti při 25%, 50% a 75% rozsahu volební základny. Zobrazují vnitřní diferenciaci voličů strany podle územních jednotek vztaženou k standardní hodnotě republikového průměru. Jako takové nevyjadřují například absolutní koncentraci hlasů na určité rozloze, ale odrážejí vnitřní rozrůzněnost volební základny. Jednotný způsob konstrukce umožňuje srovnání měr koncentrace pro jednotlivé strany. Z hlediska vývojového srovnání je stupeň diferenciaci do jisté míry podmíněn počtem územních jednotek. Nižší počet okresů v roce 1990 je základem menšího rozrůznění než by bylo dosaženo na řádovostní úrovni odpovídající soudním okresům. Nižší hodnoty koncentračních měr v roce 1946 (proti předválečnému stavu) jsou důsledkem zúžení počtu stran ve volbách (Košický vládní program), kdy voliči, kteří dříve dali svůj hlas například agrárikům či jiným stranám, dávali svůj hlas jedné ze čtyř povolených politických stran. Následkem byl sice nárůst volební základny stran, ke kterému došlo především v oblastech, kde strana neměla dříve tak silnou podporu, ale zároveň dekoncentrace a větší homogenita volební podpory.

Z uvedených charakteristik vyplývá, že volební základna Československé strany socialistické je značně územně koncentrovaná a hodnoty čisté míry územní koncentrace naznačují trend upevňování si pozic především ve velkých městech, aglomeracích a silně urbanizovaných prostorech. Československá strana lidová se naopak vyznačuje vysokou mírou volební úspěšnosti. Je stranou, která dobře „ovládá“ území své volební podpory a dovede zde z potenciálních voličů (platné hlasy celkem) získat značnou část vlastních příznivců. Čistá míra územní koncentrace pak napovídá, že jádro politické podpory ČSL je situováno zejména v oblastech venkovských. Přestože strana získává voliče v řidčeji osídlených oblastech než sociální demokraté, může nakonec dosáhnout díky značné míře volební úspěšnosti vyšší územní koncentrace voličů (viz volby 1920 či 1935). Co se týká volební úspěšnosti, vykazuje vyšší hodnotu než ČSL pouze ČSS v roce 1990 na úrovni 25 % volební základny. Tento specifický případ však můžeme označit za výjimku potvrzující pravidlo, neboť daných 25 % hlasů získala ČSS v jediné územní jednotce — v Praze.

Zajímavý je i pohled na druhou stranu spektra. V období mezi světovými válkami se jako strany s nejnižší úrovní územní koncentrace představují ČSL a ČSSD (získávaly hlasy v řidčeji osídlených oblastech), zatímco po 2. světové válce vykazuje nejnižší územní koncentraci Komunistická strana Československa. Tato skutečnost je výrazně podmíněna velmi nízkou mírou volební úspěšností KSČ, která ve volbách 1990 ještě klesala proti stavu z roku 1946, kdy byla nízká míra způsobena omezením politické základny na čtyři strany, což je opačný trend než k roku 1990 vykazují ostatní strany. K roku 1990 tak došlo ke snížení diferenciaci mezi volebními zisky KSČ v okresech, zatímco systémové změny by spíše podmiňovaly opačný trend. Můžeme tak sledovat značně homogenní působení myšlenky komunismu v populaci. Uvedenou územní homogenitu vykazují na mikroregionální¹⁾ úrovni (podle M. Hampla, 9) pře-

¹⁾ Za mikroregionální považujeme v našem sledování úroveň státní, popř. republikové, neboť uvedené útvary považujeme za elementární geopolitické komplexy (nejvyšší integrita).

devším přirozené systémy, jejichž struktura je podmíněna zejména endogenními vlivy, zatímco heterogennější soubory se značnou vnitřní podmíněností a aktivitou jsou představovány především progresivními společenskými komplexy. Značná rovnoměrnost rozmístění voličů KSČ v prostoru pak symbolizuje ztrátu vnitřní aktivity strany a naznačuje, že v dnešní době je komunismus spíše přirozenou vlastností (či nemocí) než společenskou potřebou. Míra územní koncentrace 25 % a 50 % hlasů pro KSČ nedosáhla v roce 1946 ani hodnoty, která by odpovídala průměrné územní koncentraci komunistů v českých zemích. To znamená, že v oblastech, kde získala KSČ nejintenzivnější volební podporu, připadalo na 1 km² méně komunistů než na zbylém území republiky. Přesun těžiště do vysídleného pohraničí názorně dokumentují hodnoty čisté míry územní koncentrace. Pro rok 1990 je pak charakteristický nejen již zmíněný pokles míry volební úspěšnosti KSČ, ale rovněž zisk 50 % a 75 % hlasů v málo osídlených okresech, zatímco do 25% volební základny se vrátily okresy tradičního komunistického jádra (širší zázemí Kladenska a Ostravsko-Karvinsko), a přestože sem spadají i periferní území Tachovska, Bruntálska a Znojemska, došlo ke zvýšení čisté míry územní koncentrace téměř na výši odpovídající republikovému průměru. Velice podprůměrná hodnota územní koncentrace 75% úrovně naznačuje, že nejnižší volební podporu měla KSČ v největších městech (Praha, Brno) a v hustě osídlených okresech (Liberec, Jablonec, Zlín, Uherské Hradiště...).

Závěr

Hlavní smysl a cíl hodnocení územní stability volební podpory zformulovaný ve vstupní hypotéze se do jisté míry potvrdil. Území, v nichž získaly sledované strany rozhodující část volební podpory ve volbách do Federálního shromáždění 1990, korespondují s tradičními jádry politické podpory jednotlivých stran. Na základě volebních výsledků z parlamentních voleb 1920—1946 a 1990 byla vymezena území stabilní volební podpory. Za územně nejstabilnější a zároveň nejkompaktnější lze označit Československou stranu lidovou. Přestože komunisté a sociální demokraté získali po 2. světové válce nejintenzivnější podporu v pohraničí, jejich tradiční území přestála specifické podmínky tehdejší doby a naopak v roce 1990 prodělala jakési oživení (viz komunistické Kladensko). Tradiční socialistická oblast v Podkrkonoší neztratila na významnosti, avšak stále silněji se projevující tendence koncentrace rozhodující části voličů do velkých měst symbolizují hlavní (a samozřejmě i tradiční) směr orientace strany. Velmi nápadná je podoba regionů volební podpory levicově orientovaných stran s mapkou znázorňující oblast s vysokým procentem obyvatelstva bez vyznání (1930), kterou přináší obr. 5.

Analýza územní koncentrace přinesla specifický pohled na charakter rozmístění voličů sledovaných stran v území, umocněný hodnocením volební úspěšnosti. Kvantitativně pojatá analýza dokumentovala a potvrdila některé skutečnosti, na něž upozornily výsledky získané při hodnocení stability územní podpory. Umožnila charakterizovat ČSL jako stranu typickou pro venkovské oblasti s nižší hustotou osídlení, která však vykazuje ve svých jádrových územích vysokou míru volební úspěšnosti,

s jakou dovede vytěžit maximum hlasů z potenciálního počtu voličů. U socialistické strany jsme pak mohli doložit nejen koncentrací do velkých měst a hustě osídlených okresů, ale zejména tendenci získávat zde stále větší část své voličské základny. Na příkladu KSČ byl dokumentován obrovský zvrát v charakteru rozmístění jejích voličů po 2. světové válce, podmíněný jednak poválečnou orientací na pohraničí, ale zejména stále se zvyšující homogenitou prostorové distribuce komunistů, napovídající na snižující se vnitřně podmíněnou aktivitu strany.

Uvedená analýza se rovněž snaží upozornit na význam, funkci a smysl politické geografie a zejména pak geografie voleb, pro jejíž rozvoj nebyly u nás v uplynulých letech podmínky. Některé výsledky, které může přinést sledování politické orientace obyvatelstva, se mohou stát nedílnou součástí socioekonomické geografie, ať jako vysvětlující proměnné jiných charakteristik územní diferenciacie socioekonomického prostředí nebo samostatně stojící systém poznatků umožňující řešit otázky spojené například s regionální orientací předvolební kampaně či politické činnosti jednotlivých stran a hnutí.

Literatura:

1. Atlas československých dějin. Hlav. věd. redaktor J. Purš. Praha, ÚSGK a HÚ ČSAV 1965, 45 mapových listů.
2. Atlas republiky Československé. Vrchní redaktor J. Pantoflíček. Praha, Česká akademie věd a umění 1935, 55 mapových listů.
3. BABINCOVÁ, M.: Buržoazní strany a politická orientace obyvatelstva v průmyslových oblastech českých zemí (1920—1935). Slezský sborník, 82, Opava, Slezský ústav ČSAV 1984, č. 3, s. 186—212.
4. BABINCOVÁ, M., GAWRECKI, D.: Politická orientace obyvatelstva v průmyslových oblastech českých zemí (1920—1935). Slezský sborník, 83, Opava, Slezský ústav ČSAV 1985, č. 2, s. 81—138.
5. BLAŽEK I., KOSTEJECKÝ, T.: Geografická analýza výsledků parlamentních voleb v roce 1990. Sborník ČGS, 96, Praha, Academia 1991, č. 1, s. 1—14.
6. BLAŽEK, I., KOSTEJECKÝ, T.: Před volbami a po volbách. Technický magazín, Praha, SNTL 1990, č. 9, s. 6—11.
7. BORÁK, M.: Politická orientace obyvatelstva průmyslových oblastí v letech 1945—1946. Slezský sborník, 87, Opava, Slezský ústav ČSAV 1989, č. 2, s. 102—120.
8. GAWRECKI, D.: Vliv KSČ a reformistických stran na politickou orientaci obyvatelstva v průmyslových oblastech českých zemí (1920—1935). Slezský sborník, 82, Opava, Slezský ústav ČSAV 1984, č. 3, s. 161—185.
9. HAMPL, M.: Teorie komplexity a diferenciacie světa. Praha, Univerzita Karlova 1971, 183 s.
10. HARNA, I.: K 60. výročí založení KSČ. Lidé a země, 30, Praha, Academia 1981, č. 5, s. 193—196.
11. Historický přehled výsledků voleb do Národního shromáždění v období 1920—1935. FSÚ 1990, 94 s.
12. NÁLEPKOVÁ, O.: Politické proudy v poválečném Československu ve světle obecních a parlamentních voleb (1919—1920). Acta Polytechnica — Práce ČVUT v Praze, Praha, SPN 1973, ř. V, č. 3, s. 59—76.
13. OLIVOVÁ, V.: Československá demokracie 1918—1938. Český časopis historický, 88, Praha, Academia 1990, č. 3, s. 304—316.
14. TAYLOR, P. J., JOHNSTON, R. J.: Geography of Elections. Penguin Books 1979, 528 s.

Statistické podklady:

15. Volby do Národního shromáždění v dubnu 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu 1919. Československá statistika — sv. 1, řada I. Praha 1922. 168 s.

16. Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925. Československá statistika — sv. 31, řada I, Praha 1926, 69 s.
17. Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929. Československá statistika — sv. 70, řada I, Praha 1930, 47 s.
18. Volby do poslanecké sněmovny v květnu 1935. Československá statistika — sv. 134, řada I, Praha 1936, 55 s.
19. Volby do ústavodárného Národního shromáždění dne 26. května 1946 (Odevzdané hlasy a přidělené mandáty). Zprávy státního ústavu statistického republiky Československé, XXVII, řada B, č. 21—25, Praha 1947, s. 179—368.
20. Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. I. díl. Československá statistika — sv. 9, řada VI, Praha 1924, 276 s.
21. Výměra a obyvatelstvo jednotlivých správních obvodů v republice Československé. (Rozsah správních obvodů podle stavu ze dne 15. 3. 1924, data populační podle sčítání ze dne 15. 2. 1921). Statistická příručka republiky Československé II. Státní úřad statistický, Praha 1925.
22. Správní a soudní okresy v Čechách. Zprávy státního ústavu statistického republiky Československé, XXVII, řada D, č. 1—16, Praha 1947, s. 2—4.
23. Seznam správních a soudních okresů v zemi Moravskoslezské. Zprávy státního úřadu statistického republiky Československé, XXVII, řada D, č. 17—22, Praha 1947, s. 132—133.
24. Statistický lexikon obcí ČSSR 1962. Díl 1. Praha, FSÚ 1984. 1 011 s.

Summary

THE STABILITY OF REGIONAL SUFFRAGE FOR TRADITIONAL PARTIES IN THE CZECH LANDS (1920—1990)

The evaluation of suffrage for selected political parties should either ratify or deny the validity of the introductory hypothesis: „Several decades gapping gulf between the elections in 1990 and the last elections, that can be considered free (1946), i. e. the time, when the conception of a uniform view of the world oppressed the specific opinion of certain groups of people, did not obliterate local cultural and social climate in certain regions, which is the basis for conservation of continuity of suffrage for traditional political parties in the Czech lands“.

The input data are electoral results of four traditional political parties, i. e. the People's Party (ČSL), the Socialist Party (ČSS), the Social Democratic Party (ČSSD) and the Communist Party (KSČ) achieved in the Parliamentary elections in 1920, 1925, 1929, 1935, 1946 and 1990. We consider the above-mentioned political parties traditional as they have nominated their candidates in all the relatively free elections since the origin of independent Czechoslovakia. The importance of the investigated parties within the framework of the political spectrum of the Czech lands is given in Tab 2, which shows pertinent numbers of valid votes achieved by the parties in individual elections. The development of relative electoral gains is shown in Fig 1.

Methodological line of the analysis unwinds from the catch suffrage intensity for individual parties according to districts (or judicial districts). Regions, where the parties reach certain level of suffrage are demarcated on this basis. These areas, which represent the concentration of 50 % from the total number of votes, are called „the regions of suffrage for political parties“. The region of suffrage for ČSL is given in Fig 2.

Further progress follows the demarcation of regions, where an individual party had the electoral support defined by the above-mentioned way in all elections observed. In fact, these are regions of stable suffrage for the political parties, i. e. the regions where traditional social and cultural climate determines orientation for political forces, most approaching this climate by their programme or, on the contrary, issue from this environment.

Regions of stable suffrage, naturally arising from the penetration (or superimposing) of areas of suffrage for political parties, represent regional „cores“ of political forces. The cores are shown in Fig 3. The same figure depicts (by hatchings) areas, where individual parties did not gain at least the support equal to the republic average in any of the observed elections. It means, there are regions where the party is not traditionally supported by inhabitants.

The main sense and aim of the evaluation of the territorial stability of suffrage formulated in the input hypothesis was confirmed. Areas, where the observed parties gained the decisive part of suffrage in the elections for the Federal Assembly in 1990, correspond with the traditional cores of political support for the individual parties. ČSL can be territorially identified as the most stable party and the most compact as well. In spite of the fact that Communists and Social Democrats obtained the most intensive support in the frontier regions after the Second World War, their traditional areas have survived specific conditions of that time and on the contrary they underwent a certain degree of revitalization (Communist region Kladno, for instance). The traditionally socialist area in the Giant Mountains Piedmont did not lose its importance, nevertheless, more and more strongly displayed tendencies to the concentration of decisive part of voters into biggest cities symbolize the main (and traditional) party's orientation.

The following analysis of the territorial concentration of suffrage brought a specific view of the characteristic voters distribution of the observed parties in space strengthened by the evaluation of the electoral successfulness. Quantitatively treated analyses documented and confirmed some facts pointed out by the results obtained from the evaluation of the territorial suffrage stability. It has shown that the ČSL is the party typical for countryside with less density of population having, however, a high degree of electoral successfulness with respect to its capability to exploit maximum of votes from a potential number of voters in its core areas. Not only could we document the concentration of the socialist voters into the biggest cities and densely settled districts, but also the tendency to gain an increasing part of its voter basis in these areas. The Communist Party is an example of great changes in the character of distribution of its voters after the 2nd World War, which was conditioned both by the after-war orientation to the frontier regions and an increasing homogeneity of the space distribution of Communists, that suggests the decrease of internally conditioned activity of this party.

This analysis endeavours to draw attention to political geography and especially to geography of elections, that had no satisfactory conditions at all for its development in our country during the past years. Some results, that can be gained by observing the political orientation of population, can become part of socio-economic geography either as explanatory variables of other characteristics of the territorial differences of social and economic environment or a separate system of knowledge, which enables us to answer questions connected for example with regional orientation of electoral campaign or political activity of individual parties and movements.

- Fig. 1 — The share of voted of four traditional parties. 1 — the People Party, 2 — the Socialist Party, 3 — the Social Democratic Party, 4 — the Communist Party.
- Fig. 2 — Regions of suffrage for the People Party in the Parliamentary elections. (In 1920 the Parliamentary elections have not been realized in areas marked with dots.)
- Fig. 3 — Regions of the stable suffrage (shaded) and areas, where parties have not gained at least the average support in any elections studied (hatched).
- Fig. 4 — The share of inhabitants of Czech nationality (1930). 1 — less than 5 %, 2 — 5 % to 95 %, 3 — more than 95 %.
- Fig. 5 — Areas with the share of non-denominationists higher than 10 % (1930).

(Pracoviště autorů: Geografický ústav ČSAV, Na slupi 14, 128 00 Praha 2.)

Došlo do redakce 18. 12. 1990

Lektoroval Václav Gardavský

